

Rola państwa w instytucjonalnej transformacji relacji ekonomicznych

Współczesny etap reform w państwach z gospodarką przejściową musi się stać okresem zmian instytucjonalnych i budowania nowych instytucji. To nie znaczy, że wcześniej takich zmian nie było, lecz chodzi o zmianę kierunku rozwoju.

Do instytucjonalnych podstaw, które zmieniają kierunek i zakres relacji gospodarczych można odnieść: regulację państwową, władzę ekonomiczną i wolność gospodarczą. Rola państwa w formowaniu środowiska instytucjonalnego relacji ekonomicznych w warunkach gospodarki rynkowej, likwidowania przestarzałych i tworzenia bardziej efektywnych instytucji rynkowych znacznie się zmienia.

Zmiana regulującej roli państwa w instytucjonalnej transformacji relacji ekonomicznych zawiera w sobie następujące elementy:

- wzmocnienie prawnej podstawy reform,
- restrukturyzację przedsiębiorstw i tworzenie efektywnych form własności,
- tworzenie nowych instytucji systemu kredytowo-finansowego i metod finansowania inwestycji,
- formowanie struktur rynkowych,
- rozwój kultury relacji biznesowych i wzmocnienie zaufania pomiędzy agentami gospodarczymi i władzą centralną,
- reformowanie relacji pomiędzy pracą i kapitałem oraz tworzenie efektywnego systemu społecznej ochrony pracowników i ludności.

Instytucjonalne zmiany w społeczeństwie, które są już widoczne, w badaniach ekonomicznych i polityce wywołują potrzebę wypracowania nowych koncepcji rynku. Zgodnie ze współczesnym alternatywnym podejściem, rynek jest zbiorem uwarunkowań instytucjonalnych, w ramach których odbywa się działalność podmiotów gospodarczych. Podejście nowej teorii ekonomicznej przede wszystkim określa potrzebę zmiany roli państwa w wypracowaniu dróg reformowania relacji ekonomicznych.

Celem artykułu jest analiza roli państwa w procesie tworzenia instytucjonalnych form współdziałania właścicieli, przedsiębiorców, konsumentów i pracowników w procesie transformacji relacji ekonomicznych.

System prawny państw z gospodarką przejściową jest jeszcze daleki od doskonałości. Przyjęcie nowych praw trwa latami, a nowe prawa czasem nie są przestrzegane. Wielu przedsiębiorców i konsumentów odnosi się do nich dość sceptycznie, albo w ogóle pogardliwie. Większość pytaných przedsiębiorców powiedziało, że wolą przestrzegać prawa „w miarę możliwości”, to znaczy, jeśli nie przeszkadza ono w działalności przedsiębiorstwa. Co więcej, nawet przedstawiciele administracji państwowej często przekraczają normy konstytucyjne i prawo.

Dokonane 10 lat temu przejście od „ekonomii deficytu” do „ekonomii niepłatności” określiło nowe ramy zachowania gospodarczego i uformowało odpowiednie nieformalne strategie w relacjach głównych agentów gospodarczych. Z jednej strony, co najmniej połowa przedsiębiorstw nie przynosi zysku. Z drugiej strony, nie przeszkadza to im „prywatyzować” części dochodów. Rezultatem „postępowych” strategii nieformalnych staje się mobilizacja aktywów, a zobowiązania są przerzucane na państwo – bezpośrednio lub przez łańcuch płatności.

Dzieje się tak nie tylko dlatego, że prawa własności w gospodarce są niewystarczająco sprecyzowane. Dominują niejasne formy pośrednie: nie jest jasne, gdzie się kończy własność państwa a zaczyna się własność prywatna i korporacyjna. Bardzo często własność należy do jednego podmiotu, a korzystają z niej inni – i nikt za to nie ponosi odpowiedzialności. Przy tym jest ważne, że sami przedsiębiorcy często są zainteresowani niejasnością stosunków własnościowych.

Formowanie przyszłościowych strategii hamowane jest niewystarczającym regulującym wpływem państwa na tworzenie rozwiniętej struktury instytucji (norm, prawideł, praw), pomocy prawnej i księgowej, usług informacyjnych, przygotowania zawodowego itp.

Formalna regulacja państwowa poziomych relacji gospodarczych pomiędzy agentami gospodarczymi też ma sporo niedociągnięć. Kontrakty biznesowe dość często nie są przestrzegane, a jest to uzasadniane „przyczynami obiektywnymi”. Stopień niejasności i ryzyka w relacjach gospodarczych jest bardzo wysoki. Z wykroczeniami relacji gospodarczych w swojej działalności gospodarczej spotyka się 82% kierowników (32% często). To niszczy obopólne zaufanie i prowadzi do dodatkowych wydatków, co najmniej dwóch rodzajów:

- wydatków na zbieranie informacji o solidności partnerów,
- alternatywnych wydatków związanych z utratą korzyści i niewystarczającą efektywnością zarządzania.

W związku z tym ważnym elementem kontroli państwowej, ochrony konsumenta i przedsiębiorstw staje się przymus. Ma z nim do czynienia 42% kierowników.

Kontrola różnych struktur związana z „ochroną biznesu”, zmienia się w fundowanie kapitału i przymusowe świadczenie usług biznesowych. Następuje przyzwyczajenie do przymusu, odbieranie go jako normy życia gospodarczego.

Dzisiaj taka etyka relacji w biznesie zależy od tych, którzy stoją za plecami przedsiębiorców. Bezpośredni przymus może nie występować, ale mogą się pojawić mniej lub bardziej jawne aluzje do tego.

Stwarza to bardzo szeroki obszar aktywizacji wpływu państwa na nowy etap instytucyjnego formowania relacji rynkowych.

Państwo może sprzyjać tworzeniu bardziej efektywnych modeli wewnętrznego podziału dużych firm, oddzieleniu od nich samodzielnych, małych przedsiębiorstw i tworzeniu szerokich więzi między przedsiębiorstwami różnych rozmiarów i form własności, tworzeniu efektywnych połączeń dużych i małych podmiotów. Przy czym zadaniem tych ostatnich będzie już nie przyswajanie środków umierających gigantów, lecz obsługa wielkiego biznesu przez efektywny system subkontraktów, franchisingu itp.

Jednym z głównych problemów środowiska instytucjonalnego jest odnowienie i wzmocnienie zaufania do instytucji gospodarczych. Dlatego niezbędna jest inna struktura instytucji i nowy system gwarancji. Najważniejszą rolę w instytucjonalnej transformacji relacji ekonomicznych ma do odegrania państwo. Na końcu lat 1980. państwo pozwoliło na wolny rozwój działalności przedsiębiorców, a na początku lat 1990. zaczęło jej wytyczać dość twarde granice finansowo-ekonomiczne. Teraz chodzi o formowanie bardziej wygodnego dla przedsiębiorców środowiska instytucjonalnego, którego elementem centralnym jest zarządzanie państwowe na wszystkich poziomach.

Działania państwa mogą być rozpatrywane jako ograniczenia zewnętrzne, jako abstrakcyjny system regulacji warunków działalności ekonomicznej. Państwo może być również jednym z agentów gospodarczych, który razem z jednostkami i firmami prowadzi swoje własne interesy gospodarcze. Uważamy, że ignorowanie aktywnej ekonomicznej roli państwa, jak i utożsamianie go z „szeregowymi” agentami rynkowymi poważnie przeszkadza w wypracowaniu nowej koncepcji dalszej instytucjonalnej transformacji rynków.

To, że państwo formalnie przekazuje wiele praw własności, nie świadczy o jego nieobecności w gospodarce. Nawet słabe państwo pozostaje możliwym właścicielem. Ciężar kontroli administracyjnej jest duży. Według wyników badań przedsiębiorstw przeprowadzonych w Kijowie i Warszawie, liczba kontroli administracyjnych na Ukrainie jest większa niż w Polsce (odpowiednio 19 i 9 kontroli rocznie). Oczywiście, nie jest to całościowy obraz ogólnej sytuacji. Ale chyba z tego powodu warunki w państwach z gospodarką przejściową nie są dobre.

O wiele bardziej efektywnym niż nacjonalizacja sposobem jest wzmocnienie kontroli władzy nad państwowymi, półpaństwowymi i prywatnymi strukturami, drogą zarządzania korporacjami, szczególnie dużymi.

Najbardziej perspektywicznymi kierunkami zmiany roli państwa na nowym etapie transformacji instytucjonalnych relacji ekonomicznych są:

- doskonalenie prawodawstwa i mechanizmu wprowadzenia nowych praw,

- zmiana struktury władzy,
- ograniczenie procesów komercjalizacji władzy,
- formowanie instytucji efektywnych właścicieli, która aktywnie wpływa na podejmowanie decyzji korporacyjnych,
- rozwój drobnego biznesu i jego integrację w korporacyjne i terytorialne związki gospodarcze,
- tworzenie struktur rynkowych z instytucjami wsparcia prawnego, finansowego, marketingowego, socjalnego i psychologicznego.

LITERATURA

- Гелбрейт Дж.К. [1979], *Экономическая теория и цели общества*. – М..
- Норт Д. [2000], *Институції, інституційна зміна та функціонування економіки /* Пер з англ. І. Дзюб. – К..
- Серегина С.Ф. [2002], *Роль государства в экономике*. – М..
- Тамбовцев В. [1997], *Государство и переходная экономика: пределы управляемости*. – М..
- Ткач А.А. [2005], *Институціональні основи ринкової інфраструктури*. – К..

Streszczenie

W artykule analizowana jest rola państwa w instytucjonalnej transformacji relacji ekonomicznych w gospodarce przejściowej. Uwzględniono zadania państwa w zakresie likwidacji przestarzałych rozwiązań instytucjonalnych, kreacji otoczenia instytucjonalnego sprzyjającego efektywnemu funkcjonowaniu gospodarki rynkowej oraz konieczną zmianę metod regulacji i kontroli.

The Role of a State in an Institutional Transformation of Economic Relationships

Summary

The role of a state in an institutional transformation of economic relationships in the countries with transitive economy has been studied. The formation of institutional environment of the market economy has been considered. Liquidation of out-of-date institutions and creation of more efficient ones has been analyzed. The most prospective directions of changing the state's role on the new stage of institutional transformation and efficient methods of control and regulation have been determined.